

ҲИНД МИФОЛОГИЯСИНИНГ БАДИИЙ ТАЛҚИНИ МИСР АДИБИ ИЖОДИДА

МУҲИДДИНОВА ДИЛАФРУЗ

Филология фанлари доктори, доцент, ТДШУ

Аннотация. Адабиётда мифологик образ, сюжетларга янгича ижодий ёндашув жараёнида, албатта, диний дунёқараши ва халқ оғзаки ижоди ётади. Адабий жараёнда мифларга ижодий ёндашув ҳар бир даврда ўзига хос тарзда кечган. Замонавий араб насрида (XX асрнинг иккинчи ярми ва охирилари), хусусан ҳикоянависликда мифологик образлар ва сюжетлар, диний муқаддас манбалардаги ривоятлар, пайгамбарлар ҳаётига доир ҳикоятларга ижодий ёндашувларда ҳам янги бадиий изланишлар юзага келди. Миср адабиётида бу йўналиш “تيار الأسطورية” “мифологик оқим” деб ҳам номланди. Мазкур оқимдаги ҳикояларда фантастик, сирли, ғаройиб унсурлар асар матнига кириб, ҳақиқий воқелик билан уйғунлашиб кетади. Замонавий араб адабиётида Нажиб Маҳфуз, Юсуф Идрис, Диёя аш-Шарқовий, Жўрж Салим, Мунир Утейба, Закарийя Тамер, Абдурахмон Мажид ар-Рубейи, Муҳаммад Шаълан, Иброҳим Аслон ва бошқа бир қатор ёзувчилар мифологик сюжет ва образларга, диний муқаддас китоблардаги ривоятларга ижодий ёндашув натижасида ўзига хос, бетакрор услубга эга асарларини яратдилар. Мазкур мақолада мисрлик ёзувчи Мунир Утейбанинг “Оғоҳлантириши” ҳикоясида ҳинд халқининг қадимий мифларидан бугунги замон, бугунги инсон қиёфасини, ундаги ахлоқий, маънавий камчилик ва иллатларни ёритишида истифода этгани, интертекстуалликнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган.

Таянч сўз ва иборалар: ижодий жараён, миф, мифология, халқ оғзаки ижоди, афсона, асотири, мифологик оқим, интертекстуаллик, мифологик образ.

Аннотация. В основе нового подхода к мифологическим образам и сюжетам лежит религиозное мировоззрение и устное народное творчество. В современной арабской литературе все больше усиливается использование в произведениях образов мировой и национальной мифологии и легенд, народных сказок, фантазий и повествований, священных религиозных книг для отражения проблем эпохи. В египетской литературе данное явление называется как “мифологическое течение”. С произведениях подобного типа фантастические, таинственные, не естественные элементы войдя в содержание рассказа плавно сливаются с реальными событиями. Такие писатели современной арабской литературы как Наджиб Махфуз, Юсуф Идрис, Диёя аш-Шаркавий, Джордж Салим, Мунир Утейба, Закарийя Тамер, Абдурехман Маджид ар-Рубейи, Муҳаммад Шаълан, Ибраҳим Аслан и другие благодаря творческому подходу к мифологическим сюжетам и образам, легендам, описанных в священных книгах создали неповторимые в плане стилистики произведения. В статье анализируются особенности интертекстуальности в рассказе египетского писателя Мунира Утейбы «Предупреждение», в котором древнеиндийские мифы освещают современный образ человека, его моральный и духовный мир и недостатки.

Опорные слова и выражения: творческий процесс, миф, мифология, фольклор, миф, мифологическое течение, интертекстуальность, мифологический образ.

Abstract. In the literature, in the process of a new creative approach to the mythological image, the plot, of course, lies the religious worldview and the oral tradition of the people. In the literary process, the creative approach to myths has been unique in each period. In modern Arabic prose (the second half and the end of the twentieth century), especially in storytelling, new artistic researches have emerged in mythological images and plots, legends from religious sacred sources, and creative approaches to stories about the lives of prophets. In Egyptian literature, this trend is also called “تيار الأسطورية” “mythological current”. In the stories of this story, fantastic, mysterious, strange elements are included in the text of the work and blend with the real reality. In modern Arabic literature, Najib Mahfouz, Yusuf Idris, Diya al-

Sharqavi, George Salim, Munir Uteiba, Zakaria Tamer, Abdurahman Majid ar-Rubeyi, Muhammad Shalan, Ibrahim Aslan, and a number of other writers have written mythological and religious references to books. As a result, they created their own works with a unique style. In this article, the Egyptian writer Munir Uteiba's story "Warning" is characterized by its intertextuality, which uses the ancient myths of the Indian people to reveal the modern image of man, its moral and spiritual flaws and flaws.

Keywords and phrases: creative process, myth, mythology, folklore, myth, mythology, mythological current, intertextuality, mythological image.

Keywords and expressions: creative process, myth, mythology, folklore, myth, mythological current, intertextuality, mythological image.

Кириш. Маълумки, адабий жараёнда, бадиий ижодда мифларга, афсоналарга, фольклорга мурожаат қилиш тез-тез кузатиладиган ҳодиса, лекин ҳар бир ёзувчи уларга ўз дунёқаришидан келиб чиққан ҳолда ёндошади, адибнинг бадиий иқтидори эса мифологик сюжетларни ва образларни асардаги турли ғоя ва мақсадларга бўйсундиради. Адабиётда мифологик образ, сюжетларга янгича ижодий ёндашув жараёнида албатта, диний дунёқараш ва халқ оғзаки ижоди ётади. Адабий жараёнда мифларга ижодий ёндашув ҳар бир даврда ўзига хос тарзда кечган. “Мифларга ижодий ёндашув жараёнида бадиий санъат яратувчилари, биринчи ўринда ёзувчилар қатнашади. Улар, аввало етиб келган мифларга ўз муносабатларини билдирадилар, иккинчидан ўзларининг шахсий мифларини яратадилар”. Масалан, жаҳон адабиётида реализм ва романтизм босқичида И.Х.Гёлдерлин, И.В.Гёте, Ж.Г.Байрон, М.Де Сервантес, У.Шекспир, А.Толстой ва бошқалар, модернизм босқичида Ж.Жойс, С.Беккет, Ф.Кафка, А.Камю, Т.Манн, М.А.Булгаков, Р.М.Рильке, Р.Мерл, Ч.Айтматов каби ёзувчилар мифларга ижодий ёндашув натижасида янги бебаҳо асар намуналарини яратдилар. Ва натижада “неомифологизм”, яъни мифларга янгича ёндашув дунёга келди.

Мақсад ва вазифалар: Мақолада шарқ халқларининг янги давр адабиётида ўзга миллатлар қадимий асотирларидан бадиий асарлардаги образларни, давр муаммоларини акс эттиришда фойдаланиш масаласи ҳинд асотирининг араб адиби Мунир Утейба ижодида қўлланилгани мисолида ёритиб берилди.

Тадқиқот методлари. Мақолада қадимий асотирдан бугунги давр муаммосини акс эттиришда фойдаланилганлигини очиб беришда тарихий ёндошув, қиёслаш ва герментив таҳлил методларидан фойдаланилган.

Натижалар. Мақола шарқ халқларидан араб ва ҳинд халқи адабиётидаги таъсир масалалари бугунги кун араб жамияти муаммосини қадимги ҳинд асотирини ёрдамида очиб берилгани адабий алоқаларнинг ўзига хос бир қиррасини очиб беришга хизмат қилади ва у компаративистиканинг бир қўриниши сифатида ўрганилади.

Замонавий араб шеърлятида мифологик образларнинг ифодаланиши бўйича тадқиқотлар олиб борган Е.Э.Ганиханованинг таъкидлашича, “Араб адабиётида мифологик образ ва сюжетларга XX асрнинг биринчи чорагидан, яъни араб адабиётида янги типдаги шеърят шаклланаётганда, шу билан бирга араб шеърини анъанавий услубдан чекланиш жараёни даврида эътибор қаратиш бошланди”. Янги давр араб насрий жанрларида ҳам XIX асрнинг охирида XX асрнинг бошларида “ан-Наҳда” уйғониш даврида муқаддас диний манбаларда келтирилган ривоятлардан (Мухаммад ал-Мувайлиҳий “Замонадан бир лаҳза ёки Исо ибн Хишомнинг ҳикоялари”, Жуброн Ҳалил Жуброннинг эсселари «Исо инсоният ўғли», «Пайғамбар боғи», «Пайғамбар ўлими» ва б.) ўз замонасининг муаммоларини ёритишда, янгича поэтик истеъфода этиш кузатилади.

XX асрнинг иккинчи ярмига келиб замонавий араб адабиётига жаҳон адабиётидаги экзистенциализм, сюрреализм, символизм каби модернизм доирасидаги оқимларнинг кириб келиши, реализмнинг ички табиий ривожланиши натижасида кейинги янги босқичларга (неореализм: психологик реализм, магик реализм, интеллектуал реализм) ўтиши натижасида янги бадиий изланишлар кузатилади. Замонавий араб ёзувчилари асарларида экзистенциализм фалсафасининг муаммоларини кўтариб чиқдилар, инсон мавжудлиги, инсон ва олам, инсон ва тақдир, инсон ва ўлим каби умумбашарий, фалсафий масалаларни ёритишга эътибор қаратдилар. Замонавий араб насрида (XX асрнинг иккинчи ярми ва охири), хусусан ҳикоянависликда мифологик образлар ва сюжетлар, диний муқаддас манбалардаги ривоятлар, пайғамбарлар ҳаётига доир ҳикоятларга ижодий ёндошувларда ҳам янги бадиий изланишлар юзага келди. Миср адабиётида бу йўналиш “تيار الأسطورية” “мифологик оқим” деб ҳам номланди. Мазкур оқимдаги ҳикояларда фантастик, сирли, ғаройиб унсурлар асар матнига кириб, ҳақиқий воқелик билан уйғунлашиб кетади. Замонавий араб адабиётида Нажиб Махфуз, Юсуф Идрис, Дийа аш-Шарқовий, Жўрж Салим, Мунир Утейба, Закарийя Тамер, Абдурахмон Мажид ар-Рубейи, Муҳаммад Шаълан, Иброҳим Аслон ва бошқа бир қатор ёзувчилар мифологик сюжет ва образларга, диний муқаддас китоблардаги ривоятларга ижодий ёндашув натижасида ўзига хос, бетакрор услубга эга асарларини яратдилар. Шу жумладан, ҳозирги замон Миср адаби Мунир Утейба ижодида бунинг яққол мисолини кўришимиз мумкин. Мунир Утейба 1969 йили 8 февралда Искандарияда туғилган. Унинг тўлиқ исми Мунир ас-Саид Муҳаммад ал-Утейба. Мунир Утейба “Эй олам қушлари бирлашамиз” (1998), “Аир кетидан югирган ўлим” (2000), “Ал-Ғанимий ҳикоятлари” (2001), “Ал-Байбаний ҳикоятлари” (2002), “Сурма ёйилиши” (2005), “Маҳзунликни тарқатиш” (2007) каби кўплаб ҳикоялар тўпламлари, “Кел ўйнаймиз ва ўқиймиз” (2003), “Ушаннинг шўхлиги” каби болалар учун ҳикоя ва қиссалар муаллифидир.

Мунир Утейбанинг “Ал-Байбаний ҳикоятлари” номли тўплами ёзувчининг гўзал, бетакрор ҳикоялари тўпламларидан биридир. Мазкур тўпламдаги ҳикоялар турли услубда яратилган ва ҳаётнинг турли хил жиҳатлари тасвирланган. Мунир Утейба ҳикоя жанрида эркин ижод қилар экан, бу жанрнинг сирларини эгаллаб олган иқтидор эгаси эканлиги маълум бўлади. Агар ёзувчи ўзига хос услубига эга бўлиб, унинг ҳикоясида услубий кашфиётлар фикрнинг таранглиги билан уйғунлашиб кетса ва шу томонлар билан бирлашиб ҳикоя жанри қоидаларига амал қилса, ўқувчи бундай ҳикояга эътиборини қаратади, ундан таъсирланади, ўйларга берилади, ёзувчининг ҳаёл парвозига шерик бўлади. Мунир Утейба худди мана шундай ёзувчилардандир. “Ал-Байбаний ҳикоятлари” тўпламидаги ҳар бир ҳикоя катта, чуқур фалсафий маънони қамраб олган ўзига яраша кичкина олам яратади. Бу олам ўзига хос хислатларга тўла, унда ўзига яраша фалсафий-маънавий қарашлар бор, улар негизида қанча ҳиссиётлар туғғени ётади.

Мунир Утейбанинг мазкур ҳикоялар тўпламига қисқа таништирув сўзи ёзган Миср адабиётшунос олими Шавқий Бадр Юсуф фикрича, бу тўплам ўз даврининг майдонида ҳикоя жанри ривожини тўғрисида тўлиқ тасаввур уйғотади ва ҳикояни ривожланаётган адабий жанр сифатида намоён қилади. Мазкур тўпламдаги ҳикоялар ранг-баранг мавзуга, хилма-хил услубга эга. Тўпламда айниқса, ҳикоянинг замонавий араб адабиётида оммалашиб, ривожланаётган “қиссатун қасиратун жиддан” (“жуда қисқа ҳикоя”) тури кўпчиликни ташкил қилади. Мунир Утейба “жуда қисқа ҳикоя”лари ҳам бир ёки бир ярим бетни ташкил этиб, ёзувчи асарларида жаҳон адабиётидаги миф, асотири, афсоналарга ижодий ёндошган ҳолда умумбашарий фалсафий, ахлоқий, ижтимоий, маънавий мавзуларни мажозий, рамзий, ассоциатив тарзда баён этган.

Шу жумладан, Мунир Утайбанинг “Огоҳлантириш” ҳикояси бир ярим бетни ташкил этиб, ҳинд халқи мифларига мурожаат қилиб, умумбашарий муаммоларни кўтариб чиққан.

Маълумки, мифология ибтидоий инсоннинг илмий, диний, фалсафий ва бадиий қарашларини ўзида мужассамлаштирган синкретик ҳодисадир. Шу боис Мифология фольклор, ёзма адабиёт, санъат ва маънавий қадриятларнинг шаклланиши учун илк замин вазифасини ўтаган. Айниқса, ҳинд халқлари мифологияси, халқ оғзаки ижоди деярли бутун жаҳон адабиётига ўз таъсирини кўрсатган. “Қадимий Ҳиндистон адабиёти диний-фалсафий қарашлар ва ғояларга бой бўлган, қадимий давр ҳинд халқининг дунёқараши, яшаш тарзи, урф-одатлари ва муаммолари акс этган ведалар, яхшилик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, инсон маънавияти, ахлоқ ва панд-насихатлар, инсон ва жамият ҳақидаги асосий билимлар жамланган эпослар ва эртаклардан, шунингдек, ўзига хос диний дунёқарашни акслантирувчи буддавийлик ва жайнийлик таълимотларига мансуб адабий мерос ҳамда уч китоб - брахманлар, араньяклар ва упанишадлардан иборат ведаларга яқиний изоҳлар битилган тўпламлардан ташкил топади”.

Араб ёзувчиси Мунир Утейба “Огоҳлантириш” ҳикояси фалсафий, дидактик хусусиятларни ўзида мужассамлаштириб, замонавий масални яратган. Муаллиф ҳикояда ҳинд халқининг “Вишну” маъбуди ҳақидаги мифларга ижодий ёндошиб эркин мурожаат қилади. “Ҳиндларнинг муқаддас диний китоби Ведаларда ва ҳинд мифологиясида Худоларнинг учлиги мавжуд бўлиб, биринчиси Брахма - яратувчи, Вишну - ҳимояловчи, сакловчи, Шива – бузиб ташувчилардир. Бу уч Худо ҳинд мифологиясида бош аҳамият касб этиб, асосий ролни ижро этади. Мунир Утайба ҳикоясида ҳинд мифологиясининг Вишну маъбудининг инсониятни тўфондан, сув босишидан қутқариб, ҳимоялаб қолиш учун балиқ, тўнғиз қиёфаларида келиб иблислар билан олишгани ҳақидаги асотирий воқеалардан келтириб ҳикоя мазмун-моҳиятини очишга хизмат қилдиради.

“Ҳиндларнинг эзгулик маъбуди “Вишну”га шундай шуур хос. Вишну тўфондан инсонни эҳтиёт бўлиши учун балиққа айланган, у инсоннинг кемасини нажот ерига бошқариб бориш учун чўчкага айланган, у инсонни океан тубида белгиланган ерда чўктириш учун ҳаракат қилган иблисни ўлдирган чўчкага айланган...”

Мунир Утейба ҳикоя бошида келтирилган ҳинд мифларидаги талқин орқали ҳинд мифологиясига кўра Вишну маъбудини инсониятни қутқариш учун ерга бир неча бор бошқа – бошқа кўринишларда келиши, яъни аватарларини келтириб ўтади. Бу орқали биз араб адиби Мунир Утейбанинг жаҳон маданияти, адабиёти, шу жумладан, қадимги ҳинд мифологиясини нақадар яхши билишидан, бағрикенглик ҳослиги кўзга ташланади. Таниқли ўзбек адабиётшунос танқидчиси Акмал Саидов Ж.Жойснинг “Улисс” романининг ўзбек тилидаги таржимасига кириш сўзида “Жойс афсонага берилиб кетган, аммо ўз дунёқараши ва ижодини қандайдир тайёр афсонада жойлашда ҳаддан ташқари мустақил, ўзига хос тарзда, янгича иш тутади. Жойснинг ўз етук афсонаси бор, у “Улисс”нинг бош қисмида ҳали кўзга ташланмайди, кейинги воқеаларда сезила бошлайди...” Мисрлик ёзувчи Мунир Утайба ҳам ўзининг жуда қисқагина ҳикояси сюжетида интертекстуаллик хос бўлиб ҳикоя бошида ҳинд мифологиясидан келтиради, лекин ёзувчининг шахсий афсонаси ҳикоя сюжетининг кейинги тизимида кўзга ташланади. Мунир Утайбанинг афсонаси шуки, унда ҳам асотирий тасвир, ҳам модернистик, яъни экзистенциалистик ғоя мавжуд. Ҳинд мифологиясига кўра Вишну инсониятни сув бостириб чўктириб юборишга чоғланган иблис, ёвуз кучлардан саклаб қолишга ҳаракат қилган бўлса, М.Утайбанинг ҳикоясида инсониятнинг бир-бирига нисбатан қилган ёвузликлари, тубанликлари, фахш, зулм, адолатсизлик, шавқатсизлик каби

бутун ёмонликлари учун тўфонга учраши акс этирилади ва шу мазмундан келиб чиқиб ёзувчи ҳикоя сарлавҳасини “Огоҳлантириш” деб номлади. Мунир Утайба ҳикоя бош қаҳрамонининг монолог-мулоҳазалари орқали ўз фикрларини баён этгандек гўё:

“Тўфон бизларни чўктиради, шаҳримизни вайрон қилади. Дарҳақиқат, биз камолга етишмадик, гўёки хатоларимизни тўғрилаш учун қоламиз. Эй, одамлар... Эй, одамлар... Эй одамлар... У ўзини тубсиз жарликка ташлаб юборилгандек ҳис қилди.”

М.Утайба “Вишну маъбуди ўлди, у ҳам ўлади, даҳшатдан ўлади” жумласида фалсафий фикрни мужассамлайди. Инсониятнинг тубанликлари натижасида ҳатто маъбуд ҳам даҳшатга тушиб, унга ёрдам беришга қодир эмас. Ёзувчи бу ерда экзистенцилистик ғояни илгари суради, яъни инсон ўз қилган ишига ўзи жавобгар, у ўз хатоларини ўзи тўғрилаши керак, ўз ишига ўзи масъул ва жавобгардир. Ҳикоя ечими “Шаҳар аҳолисини жавоби йўқ савол қийнайди: “Тўфон бўладими ёки...?!”” каби савол жумласи билан якунлаши орқали масал жанридаги “қиссадан ҳисса чиқариш” каби инсониятни бўлажак тўфондан огоҳлантириш, тўфоннинг бўлмаслиги учун инсон ўз қилган хатоларини вақтида тўғрилаши лозимлиги ва огоҳ бўлиши кераклиги уқтирилади.

Хулоса қилиб айтганда, араб адабиётида замонавий муаммоларни бадиий аск этиришда жаҳон мифологияси, миллий афсона ва асотирларга, халқ ривоятларига, фантазияларга, муқаддас диний китобларда келтирилган ривоятларга мурожаат қилиш кучайди. Мисрлик ёзувчи Мунир Утейба “Огоҳлантириш” ҳикоясида ҳинд халқининг қадимий мифларидан бугунги замон, бугунги инсон киёфасини, ундаги ахлоқий, маънавий камчилик ва иллатларни ёритишда истеъфода этди ва бу орқали инсониятни огоҳликка даъват этмоқда.

ҲИНДИСТОНДАГИ ЗАМОНАВИЙ АДАБИЙ ТАНҚИДЧИЛИК ҲАҚИДА

भारत में आधुनिक साहित्यिक आलोचना पर

DEVENDR CHAUBEY

Jawaharlal Nehru university, India

Аннотация. Мақолада бугунги кун ҳинд танқидчилиги ва унга бўлган муносабат ҳақида турли адабиётишунос олимларнинг фикрлари қиёсий ўрганилган ва унинг энг асосий, давр муаммоларини тўғри акс эттирган, тўғри баҳолаган адабиётишунослар номи келтирилган. Хусусан, охириги ўн йилликда ҳинд адабиётида бўлган кўпгина ўзгаришлар, янги номлар, янги мавзу ва образлар ҳақида ҳам сўз юритилган. Айниқса, ҳинд халқининг таниқли шахслари – Махатма Ганди, Амбедкар, Бхагат Синх, Рамасвами ва шунга ўхшаши жамиятда туб бурилиш ясаган шахсларнинг фаолияти ҳинд халқининг ҳаёт ҳақидаги тасаввурларини ҳам ўзгартириб, янгича дунёқарашли инсонларни яратгани ҳақида сўз юритган. Бу ижтимоий-сиёсий ўзгаришларга шу давр адабиётишунослари – Намвар Синх, Вишванатх Трипатхи, Менежр Пандей, Шивкумар Мишира, Ражендра Ядава ва бошқалар ҳам ўз муносабатларини билдирдилар ва давр адабиётишунослигининг янги саҳифасини очиб бердилар.

Мана шу адабиётишунослар фикрлари орқали бугунги Ҳиндистонни тушуниш мумкинлигига ойдинлик киритилган.